

ΠΑΛΑΙΟΤΕΡΕΣ ΜΟΡΦΕΣ ΖΩΗΣ



Γιάννης Μόραλης, Στον υπαίθριο φωτογράφο

ΤΑ ΕΡΓΑ ΤΗΣ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑΣ, εκτός από την ευχαρίστηση και την ψυχική ανάταση που προσφέρουν, συχνά λειτουργούν και ως ντοκουμέντα, όπου καταγράφονται και διασώζονται στοιχεία του πολιτισμικού και του ανθρωπογεωγραφικού περιβάλλοντος της εποχής και του τόπου στον οποίο αναφέρονται. Ο κόσμος δεν ήταν πάντα όπως είναι σήμερα. Οι κοινωνίες, οι άνθρωποι, οι αντιλήψεις, οι νοοτροπίες, οι ανάγκες, το περιβάλλον αλλάζουν συνεχώς. Πολύ συχνά επομένως τα κείμενα λειτουργούν ως καθρέφτες αυτών των παλαιότερων μορφών ζωής. Στην ενότητα που ακολουθεί έχουν συγκεντρωθεί κείμενα που καταγράφουν και διασώζουν αυτές τις μορφές ζωής, άλλες από τις οποίες έχουν παρέλθει οριστικά (π.χ. η σκληρή αντιμετώπιση των μαθητών σε παλαιότερες εποχές ή η παραδοσιακή αγροτική ζωή), ενώ άλλες επιβιώνουν μέχρι σήμερα (π.χ. ο θερινός κινηματογράφος).



Κώστας Κρυστάλλης

☞ Ηλιοβασίλεμα ☞

Το ποίημα που ακολουθεί είναι το πρώτο μέρος του ομότιτλου ποιήματος του Κώστα Κρυστάλλη, το οποίο περιλαμβάνεται στη συλλογή Ο τραγουδιστής του χωριού και της στάνης (1893). Ο Κ. Κρυστάλλης, στηριζόμενος στην παράδοση των δημοτικών μας τραγουδιών και χρησιμοποιώντας τη γλώσσα και το ρυθμό τους, τραγουδά την άδολη ομορφιά της ελληνικής υπαίθρου και την αγνότητα των ανθρώπων του αγροτικού μόχθου.

Πίσω από μακρινές κορφές ο ήλιος βασιλεύει,
και τ' ουρανού τα σύνορα χίλιες βαφές αλλάζουν,
πράσινες, κόκκινες, ξανθές, ολόχρυσες, γαλάζες,
κι ανάμεσά τους σκάει λαμπρός λαμπρός ο Αποσπερίτης.
Την πύρη ♦ του καλοκαιριού την σβηθεί γλυκό αγεράκι
που κατεβάζουν τα βουνά, που φέρνουν τ' ακρογιάλια.
Ανάρια ♦ τα κλωνάρια του κουνάει ο γερο-πεύκος,
και πίνει και ρουφάει δροσιά κι αχολογάει ♦ και τρίζει,
η βρύση η χορταρόστρωτη δροσίζει τα λουλούδια,
και μ' αλαφρό μουρμουρητό γλυκά τα νανουρίζει·
θολώνει πέρα η θάλασσα, τα ριζοβούνια ♦ ισκιώνουν,
τα ζάλογκα ♦ μαυρολογούν, σκύβουν τα φρύδια οι βράχοι,
κι οι κάμπιοι γύρου οι απλωτοί πράσινο πέλαο μοιάζουν.

Απ' όξω, από τα οργώματα, γυρνούνε οι ζευγολάτες, ♦
ηλιοκαμένοι, ξέκοποι, ♦ βουβοί, αποκαρωμένοι, ♦
με τους ζυγούς, με τα βαριά τ' αλέτρια φορτωμένοι,
και σαλαγούν από μπροστά τα δυο καματερά ♦ τους,
τρανά, στεφανοκέρατα, κοιλάτα, τραχηλάτα, ♦
«Οώ! φωνάζοντας, οώ! Μελισσηνέ, Λαμπίρη»·
κι αργά τα βόδια περπατούν και πού και πού μουγκρίζουν.

♦ **πύρη**: πύρωμα, καύσωνας ♦ **ανάρια**: αραιά ♦ **αχολογάει**: βουίζει, παράγει ήχο ♦ **ριζοβούνια**: πρόποδες βουνού ♦ **ζάλογκα**: πυκνά δάση ♦ **ζευγολάτες**: γεωργοί (που οργώνουν) ♦ **ξέκοποι**: κατάκοποι ♦ **αποκαρωμένοι**: νυσταγμένοι από τη ζέση ♦ **καματερά**: βόδια που χρησιμοποιούνται στο όργωμα ♦ **τραχηλάτα**: με μακριά τραχηλιά

Γυρνούνε από τα έργα τους οι λυγρές, γυρνούνε
 με τα ζαλίκια ✦ αχ τη λογγιά, ✦ με τα σκουτιά ✦ αχ το πλύμα,
 με τες πλατιές των τες ποδιές σφογγίζοντας τον ιδρω
 και σ' όποιο δέντρο κι αν σταθούν, σ' όποιο κοντρί ✦ ακουμπήσουν,
 εις το μουρμούρι του κλαριού, εις τη θωριά του βράχου
 γλυκόν γλυκό και πρόσχαρον χαιρετισμό ξανοίγουν:
 «Γεια και χαρά στον κόσμο μας, στον όμορφό μας κόσμο!»

Λ. Πολίτη, *Ποιητική Ανθολογία*, τόμ. 6, Δωδώνη

Ερωτήσεις

- 1 Από τις δύο stroφικές ενότητες η πρώτη αναφέρεται στο φυσικό και η δεύτερη στο ανθρώπινο περιβάλλον της ελληνικής υπαίθρου. Βρείτε τις οπτικές και τις ακουστικές εικόνες με τις οποίες επιτυγχάνεται η περιγραφή κάθε περιβάλλοντος.
- 2 Στο ποίημα κυριαρχούν τα επίθετα, τα οποία συχνά παρατίθενται με ασύνδετο σχήμα ή σχήμα επανάληψης. Βρείτε χαρακτηριστικά παραδείγματα και σχολιάστε τη λειτουργία τους.
- 3 Με ποιες λέξεις ή φράσεις ο ποιητής προβάλλει την εργατικότητα και το μόχθο των ανθρώπων της υπαίθρου;
- 4 Ποια συναισθήματα γεννά στα πρόσωπα, και κατ' επέκταση στον ίδιο τον ποιητή, η ομορφιά της ελληνικής φύσης;

Διαθεματική εργασία

Οργανώστε στην τάξη σας μια ωριαία εκδήλωση με αφορμή το ποίημα του Κρυστάλλη: ζωγραφίστε ένα ηλιοβασίλεμα ή εικόνες γεωργών, με χρώματα και λεπτομέρειες που σας ενέπνευσε το ποίημα· διαλέξτε μουσική που να ταιριάζει με την ελληνική ύπαιθρο και τις ασχολίες των ανθρώπων της (π.χ., με φλογέρα, κλαρίνο) και διαβάστε και άλλα ποιήματα ή πεζά που να έχουν το ίδιο θέμα με το ποίημά μας.



Επαμεινώνδας Θωμόπουλος,
Οι θερίστριες

✦ **ζαλίκια**: δεμάτια ξύλα που τα κουβαλούν στον ώμο ✦ **λογγιά**: πυκνό δάσος ✦ **σκουτιά**: ρούχα ✦ **κοντρί**: μεγάλη πέτρα, κοτρώνι



Νίκος Καζαντζάκης

Η Νέα Παιδαγωγική

Το κείμενο αυτό είναι απόσπασμα από το πέμπτο κεφάλαιο του πεζογραφήματος Αναφορά στον Γκρέκο (1961), που δημοσιεύτηκε ύστερα από το θάνατο του Νίκου Καζαντζάκη. Στην πραγματικότητα είναι η αυτοβιογραφία του συγγραφέα, πολύ χρήσιμη για να κατανοήσουμε την προσωπικότητα και το λογοτεχνικό έργο του. Ολόκληρο το πέμπτο κεφάλαιο αναφέρεται στις συχνά επώδυνες εμπειρίες του νεαρού Ν. Καζαντζάκη από το δημοτικό σχολείο, σε εποχές (τέλη του 19ου αιώνα) που οι εφαρμοζόμενες παιδαγωγικές μέθοδοι ήταν ιδιαίτερα αυταρχικές. Ειδικότερα, στο απόσπασμα παρακολουθούμε την πρώτη του μέρα στο δημοτικό σχολείο αλλά και τις αναμνήσεις του από το δάσκαλο της τετάρτης τάξης, που τότε ήταν και η τελευταία, αφού το δημοτικό ήταν τετρατάξιο.

Με τα μαγικά πάντα μάτια, με το πολύβουο, γεμάτο μέλι και μέλισσες μυαλό, μ' ένα κόκκινο μάλλινο σκούφο στο κεφάλι και τσαρουχάκια με κόκκινες φούντες στα πόδια, ένα πρωί κίνησα, μισό χαρούμενος, μισό αλαφιασμένος, και με κρατούσε ο πατέρας μου από το χέρι. Η μητέρα μου είχε δώσει ένα κλωνί βασιλικό να τον μυρίζουμαι, λέει, να παίρνω κουράγιο, και μου κρέμασε το χρυσό σταυρουλάκι της βάφτισής μου στο λαιμό.

– Με την ευχή του Θεού και με την ευχή μου..., μουρμούρισε και με κοίταξε με καμάρι.

Ήμουν σαν ένα μικρό καταστολισμένο σφαγάρι και ένιωθα μέσα μου περφάνια και φόβο· μα το χέρι μου ήταν σφηνωμένο βαθιά μέσα στη φούχτα του πατέρα μου κι αντρειευόμουν. Πηγαίναμε, πηγαίναμε, περάσαμε τα στενά σοκάκια, φτάσαμε στην εκκλησιά του Αϊ-Μηνά, στρίψαμε, μπήκαμε σ' ένα παλιό χτίρι, με μια φαρδιάν αυλή, με τέσσερις μεγάλες κάμαρες στις γωνιές κι ένα κατασκοπισμένο πλατάνι στη μέση. Κοντοστάθηκα, δειλίασα· το χέρι μου άρχισε να τρέμει μέσα στη μεγάλη ζεστή φούχτα.

Ο πατέρας μου έσκυψε, άγγιξε τα μαλλιά μου, με χάδεψε· τινάχτηκα· ποτέ δε θυμόμουν να μ' έχει χαδέψει· σήκωσα τα μάτια και τον κοίταξα τρομαγμένος. Είδε πως τρόμαξα, τράβηξε πίσω το χέρι του:

– Εδώ θα μάθεις γράμματα, είπε, να γίνεις άνθρωπος· κάμε το σταυρό σου.

Ο δάσκαλος πρόβαλε στο κατώφλι· κρατούσε μια μακριά βίτσα και μου φάνη-

✦ **αλαφιασμένος:** ταραγμένος, τρομαγμένος ✦ **σφαγάρι:** ζώο που προορίζεται για σφαγή, σφάγιο ✦ **αντρειευόμενος:** έκανα τον γενναίο ✦ **εκκλησιά του Αϊ-Μηνά:** η εκκλησία του Αγίου Μηνά στο Ηράκλειο, όπου γεννήθηκε και μεγάλωσε ο Ν. Καζαντζάκης ✦ **χτίρι:** κτίριο

κε άγριος, με μεγάλα δόντια, και κάρφωσα τα μάτια μου στην κορφή του κεφαλιού του να δω αν έχει κέρατα· μα δεν είδα, γιατί φορούσε καπέλο.

– Ετούτος είναι ο γιος μου, του 'πε ο πατέρας μου.

Ξέμπλεξε το χέρι μου από τη φούχτα του και με παρέδωσε στο δάσκαλο.

– Το κρέας δικό σου, του 'πε, τα κόκαλα δικά μου· μην τον λυπάσαι, δέρνε τον, κάμε τον άνθρωπο.

– Έγνοια σου, καπετάν Μιχάλη· έχω εδώ το εργαλείο που κάνει τους ανθρώπους, είπε ο δάσκαλος κι έδειξε τη βίτσα.

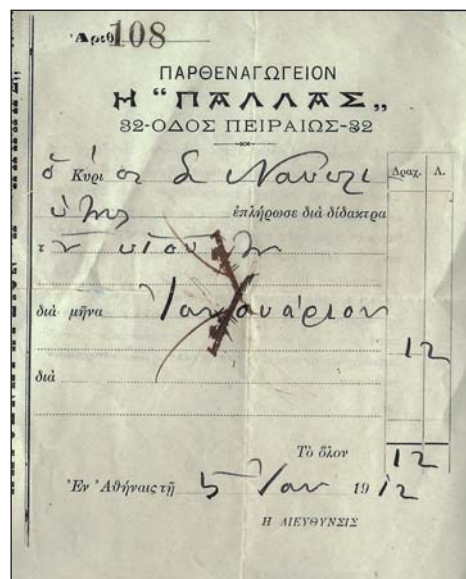
Από το Δημοτικό Σκολεϊό απομένει ακόμα στη θύμησή μου ένας σωρός παιδικά κεφάλια, κολλητά το ένα πλάι στο άλλο, σαν κρανία· τα πιο πολλά θα 'χουν γίνει κρανία. Μα απάνω από τα κεφάλια αυτά απομένουν μέσα μου αθάνατοι οι τέσσερις δασκάλιοι.

[...]

Στην Τετάρτη Τάξη βασίλευε και κυβερνούσε ο Διευθυντής του Δημοτικού. Κοντοπίθαρος, μ' ένα γενάκι σφηνωτό, ♦ με γκριζα πάντα θυμωμένα μάτια, στραβοπόδης. «Δε θωράς, ♦ μωρέ, τα πόδια του», λέγαμε ο ένας στον άλλο σιγά να μη μας ακούσει, «δε θωράς, μωρέ, πώς τυλιγαδίζουν ♦ τα πόδια του; και πώς βήχει; Δεν είναι Κρητικός». Μας είχε έρθει σπουδασμένος από την Αθήνα κι είχε φέρει, λέει, μαζί του τη Νέα Παιδαγωγική. Θαρρούσαμε πως θα 'ταν καμιά νέα γυναίκα και την έλεγαν Παιδαγωγική· μα όταν τον αντικρίσαμε για πρώτη φορά ήταν ολομόναχος· η Παιδαγωγική έλειπε, θα 'ταν σπίτι. Κρατούσε ένα μικρό στριφτό βούρδουλα, μας έβαλε στη γραμμή κι άρχισε να βγάζει λόγο. Έπρεπε, λέει, ό,τι μαθαίναμε να το βλέπαμε και να το αγγίζαμε ή να το ζωγραφίζαμε σ' ένα χαρτί γεμάτο κουκκίδες. Και τα μάτια μας τέσσερα· αταξίες δε θέλει, μήτε γέλια, μήτε φωνές στο διάλειμμα· και σταυρό τα χέρια. Και στο δρόμο, όταν δούμε παπά, να του φιλούμε το χέρι. «Τα μάτια σας τέσσερα, κακομοίρηδες, γιατί αλλιώς, κοιτάχτε εδώ!», είπε και μας έδειξε το βούρδουλα. «Δε λέω λόγια, θα δείτε έργα!» Κι αλήθεια είδαμε· όταν κάναμε καμιά αταξία ή όταν δεν ήταν στα κέφια του, μας ξεκούμπωνε, μας κατέβαζε τα πανταλονάκια και μας έδερνε κατάσαρκα με το βούρδουλα· κι όταν βαριόταν να ξεκουμπώσει, μας έδινε βουρδουλές στ' αυτιά, ωσότου έβγαινε αίμα.

Μια μέρα έδεσα κόμπο την καρδιά μου, σήκωσα το δάχτυλο:

– Πού είναι, κυρ δάσκαλε, ρώτησα, η Νέα Παιδαγωγική; γιατί δεν έρχεται στο σκολεϊό;



Απόδειξη διδάκτρων του Παρθεναγωγείου Η «Παλλάς»

♦ σφηνωτό: τριγωνικό, μυτερό ♦ θωράς: βλέπεις ♦ τυλιγαδίζουν: τυλίγονται σαν νήμα, στραβώνουν



Μαθητές Δημοτικού Σχολείου (αρχές 20ού αι.)

Τινάχτηκε από την έδρα, ξεκρέμασε από τον τοίχο το βούρδουλα.

– Έλα εδώ, αυθάδη, φώναξε, ξεκούμπωσε το πανταλόνι σου.

Βαριόταν να το ξεκουμπώσει μόνος του.

– Να, να, να, άρχισε να βαράει και να μουγκρίζει. Είχε ιδρώσει, σταμάτησε.

– Να η Νέα Παιδαγωγική, είπε, κι άλλη φορά σκασμός!

Ήταν όμως και πονηρούτσικος ο σύζυγος της Νέας Παιδαγωγικής. Μια μέρα μας λέει: «Αύριο θα σας μιλήσω για το Χριστόφορο Κολόμβο, πώς ανακάλυψε την Αμερική. Μα για να καταλάβετε καλύτερα, να κρατάει καθένας σας κι από ένα αυγό· όποιος δεν έχει αυγό, ας φέρει βούτυρο!».

Ν. Καζαντζάκης, *Αναφορά στον Γκρέκο*, Εκδόσεις Ελένης Ν. Καζαντζάκη

Ερωτήσεις

- 1 Ποια συναισθήματα νιώθει ο μικρός Ν. Καζαντζάκης πριν φτάσει στο σχολείο και γιατί; Από ποιους αντλεί θάρρος και με ποιον τρόπο;
- 2 Με αφορμή κυρίως τη στάση του πατέρα, σε ποια συμπεράσματα καταλήγετε για τις σχέσεις μεταξύ γονιών και παιδιών εκείνη την εποχή; Απαντήστε με αναφορά σε συγκεκριμένα σημεία του κειμένου.
- 3 Ο δάσκαλος της τετάρτης δημοτικού είχε θεωρητικά ασπαστεί τις αρχές της Νέας Παιδαγωγικής. Τι νομίζετε ότι πρέσβευε η Νέα Παιδαγωγική και τι εφαρμόζε στην πράξη ο δάσκαλος;
- 4 Αναζητήστε και διαβάστε το διήγημα της Κατίνας Παπά «Η εκδρομή του Δημητρού» (από τη συλλογή διηγημάτων *Στη συκαμιά από κάτω*), και συγκρίνετε τη μορφή του δασκάλου που εμφανίζεται εκεί, με την αντίστοιχη στο κείμενο του Ν. Καζαντζάκη.
- 5 Επιχειρήστε να αφηγηθείτε σε γραπτό κείμενο τη δική σας εμπειρία από την πρώτη σας ημέρα στο δημοτικό σχολείο.

Διαθεματικές εργασίες

Απευθυνθείτε σε άτομα του οικείου περιβάλλοντός σας διαφορετικών ηλικιών (μεγαλύτερα αδέρφια, γονείς, παππούδες, γιαγιάδες) και ζητήστε να σας αφηγηθούν τις εμπειρίες τους από το σχολείο. Πάρτε επίσης συνεντεύξεις από συνταξιούχους και εργαζόμενους εκπαιδευτικούς και προσπαθήστε να επισημάνετε τις διαφορές της σύγχρονης παιδαγωγικής (όπως τη βιώνετε στο σχολείο) από την παλαιότερη.



Νίκος Θέμελης

Η αφήγηση του αρχιμάστορα

Το κείμενο αποτελεί απόσπασμα από το μυθιστόρημα Η αναζήτηση, η υπόθεση του οποίου τοποθετείται στα τέλη του 19ου αιώνα. Έξι πρόσωπα αφηγούνται ισάριθμες ιστορίες και συνθέτουν την περιπετειώδη ζωή του κεντρικού ήρωα, αλλά και τις προσωπικές τους αναζητήσεις, εμπειρίες και στάσεις ζωής. Το παρακάτω αφήγημα είναι το πρώτο μέρος της διήγησης του αρχιμάστορα από την Ήπειρο για όσα έζησε, δουλεύοντας χτίστης στη Μυτιλήνη.

Λίγο μετά τα Θεοφάνια του 1886, με το που πιάσανε οι πρώτες Αλκουνίδες, Ακινήσαμε ξανά όλοι μαζί από Ήπειρο για Μυτιλήνη. Μαζί με τον αδερφό μου ήμασταν επτά, εγώ έκανα κουμάντο. Ήταν μια καλή παραγγελιά από το καλοκαίρι, που 'χα υποσχεθεί πως μόλις ξαδειάζαμε ♦ θα την εβάζαμε μπροστά. Ούτε η απόσταση μας τρόμαζε ούτε το καταχείμωνο, ήμασταν συνηθισμένοι. Μ' ένοιαζε μόνο να προκάνουμε να εκμεταλλευτούμε τις Αλκουνίδες όλες, πράγμα σημαντικό για το ξεκίνημα, να θεμελιώσουμε και να σηκώσουμε στα δύο μέτρα. Αν και ποτέ δεν ξέραμε με ακρίβεια πότε θα ξεκινήσουνε και πόσο θα κρατήσουνε, πιανόμασταν κάθε χρονιά από τη γνώμη των παλιότερων και πορευόμασταν.

Χτίζαμε σπίτια όπου κι αν μας καλούσανε. Σπίτια αρχοντικά, σπίτια απλών ανθρώπων, μέχρι και εκκλησίες, αρκεί να εξασφαλιζαμε όσο καλά γινόταν μια δίκαιη αμοιβή και την αποπληρωμή της. Στη συμφωνία πάντα έμπαινε η εξασφάλιση τροφής και στέγης. Αγαπούσαμε τη δουλειά μας κι ας ήτανε σκληρή. Δουλεύαμε καλά την πέτρα, γιατί την ξέραμε. Γνωρίζαμε τα χούγια της, τη φύση της, πώς την πιάνεις, πώς τη χτυπάς και πού ν' ανοίγει, πώς τη λαξεύεις, πώς την τοποθετείς και πώς χαντρώνεις. ♦ Τα καντούνια ♦ τα 'ριχνα πάντα εγώ, το ίδιο και τις βόλτες, ♦ βόλτες μικρές, μεγάλες. Εγώ διάλεγα και έριχνα τις πλάκες πάνω από πόρτες, παράθυρα ή παραθούρες και φυσικά εγώ τα θυρώματα και τα σαχνισινιά, ♦ είτε από πέτρα είτε από δρένιο ♦ ξύλο. Άμα μας άρεσαν τα σχέδια, μας έβγαινε και το μεράκι και παιδευόμασταν χάρη της ομορφιάς, για πράγματα που δεν ήτανε στη συμφωνία. Σχέδια απλά μπορούσα και μόνος μου να φτιάξω, σχέδια ξένων όσο περίπλοκα και να 'ταν



Τοιχογραφία από το αρχοντικό Κράλλη στο Μόλυβο

♦ **ξαδειάζαμε:** ευκαιρούσαμε ♦ **χαντρώνεις** (χαντρώνω): διαπλέκω πέτρες στο χτίσιμο ♦ **καντούνια** (καντούνι): ακρογωνιαίος λίθος ♦ **βόλτες** (βόλτα): η καμάρα, το τόξο ♦ **σαχνισινιά** (σαχνισί): ο κλειστός εξώστης που προεξείχε στον πρώτο όροφο ♦ **δρένιο:** δρύινο, από βελανιδιά

μπορούσα να διαβάσω. Τα σχέδια με συνεπαίρνανε, δικά μου ή ξένα. Τα θεωρούσα απαραίτητα και για τα απλά τα σπίτια των απλών ανθρώπων. Να είναι με ακρίβεια για να μπορείς από τα πριν να πλησιάσεις την ομορφιά του μόχθου σου πάνω στην πέτρα. Και σαν τελειώναμε κι εγκρίναμε πρώτα εμείς οι ίδιοι μόνοι μας και μέσα μας τους κόπους μας και τ' αποτέλεσμα τους, τότε ήταν που νιώθαμε περήφανοι σαν να 'τανε δικό μας σπίτι.

Φτάσαμε Σαλονίκη, και αποκεί μ' ένα τσερνίκι ♦ συνέχεια για τη Λήμνο και τη Μυτιλήνη. Με το που πιάσαμε στο Κάστρο, ♦ βρήκαμε εύκολα αμέσως τα γραφεία του νέου νοικοκύρη στην πρόσοψη του λιμανιού, ανάμεσα σ' άλλα εμπορικά ναυτιλιακά και ασφαλιστικά γραφεία. Ήτανε έμπορος, μια επιγραφή, φαρδιά πλατιά, με τ' όνομά του και δίπλα «Εισαγωγαί – Εξαγωγαί». Τον πρόλαβα την ώρα ακριβώς που έκλεινε για βράδυ. Μ' αναγνώρισε αμέσως και έκανε χαρές μεγάλες για τον ερχομό μας.

Το ίδιο βράδυ ήμουνα κιόλας πάνω από τα σχέδια ενός αρχοντόσπιτου. Σχέδια φτιαγμένα από ξένα χέρια, με πένα λεπτή και ακρίβεια που όμοιά τους είχα δει ακόμη μια φορά στα σχέδια ενός αρχοντικού που είχαμε φτιάξει πριν από τα τρία χρόνια στην Αθήνα. Μα τούτα δω είχανε μια ομορφιά από έναν άλλο κόσμο. Τα μελέτησα μέχρι αργά, πλησίασα σχεδόν χαράματα. Αποκοιμήθηκα κουτσά στραβά πάνω στον καναπέ εκείνου του γραφείου, οι υπόλοιποι είχανε μείνει στο τσερνίκι και ξύπνησα στο άκουσμα του πρώτου σαλεπιτζή που πέρναγε απέξω. Λίγο μετά κατέφτασε κεφάτος ο νέος νοικοκύρης και φύγαμε αμέσως να επισκεφτούμε τη γη που θα χτιζότανε το νέο αρχοντικό του. Με μια μικρή ολοκαίνουρια καρότσα διασχίσαμε την πόλη που ξύπναγε από το φως της Ανατολής και φώτιζε από το πλάι την ομορφιά της. Μέτραγα κτίσματα, γραφεία, μαγαζιά και άλλα τόσα που χτιζόντουσαν ή που δεν είχανε ακόμη τελειώσει. Όπου κι αν κοίταζες φτιαχνόταν κάτι καινούριο, ετοιμαζόταν κάτι μεγαλύτερο. Αφήσαμε την πόλη και φτάσαμε λίγο πιο έξω, στ' Ακλειδιού, κοντά σε άλλα αρχοντικά, δυο απ' αυτά ακόμα με τις σκαλωσιές. Κοιτάζανε στη θάλασσα και στα βουνά της Μικρασίας. «Κι ο απέναντι γαιλός είναι δικός μας, Μυτιληνιός, κι ό,τι βλέπει το μάτι σου κι ακόμη παραπέρα. Από το Αϊβαλί μέχρι την Πόλη και τη Σμύρνη τα τοιφλίκια και η αγορά μας, από τη Μαύρη Θάλασσα μέχρι το Κάιρο οι δουλειές μας», παινεύτηκε ο νέος νοικοκύρης φχαριστημένος για όσα υπήρχανε κι ακόμη πιο πολύ για όσα περίμεναν. Όμως δεν ήταν μόνο το εμπόριο που ευλογούσε. Κάθε τόσο κάποιους δεν τους χώραγε η Μυτιλήνη, περνάγανε απέναντι, βάζανε πόδι σ' ολόκληρο το σαντζάκι ♦ τ' Αϊβαλιού, παίρναν σιγά σιγά στα χέρια τους τη γη και το εμπόριο. Αυτοί και τόσοι άλλοι Ρωμιοί απ' όλο το Αιγαίο αλλά και από την Ήπειρο και τη Μάνη χρόνια τώρα τρα-

♦ **τσερνίκι:** είδος πλοίου ♦ **Κάστρο:** η τότε ονομασία της Μυτιλήνης ♦ **σαντζάκι:** διοικητική περιφέρεια ισοδύναμη με μεγάλο νομό

βούσαν ανατολικά, στήγανε νέο σπιτικό και οικογένεια, προκόβανε παντού και γρήγορα και τα φερμάνια ♦ πότε έτσι, πότε αλλιώς, τους εγγυόντουσαν την προκοπή τους. Και όσο για τους Τούρκους, σιγά σιγά τραβιόντουσαν κατά μέσα, χάνοντας ασταμάτητα δύναμη, επιρροή και έτσι ειρηνικά την εξουσία. Είδα το κτήμα και του υποσχέθηκα ότι το νέο του σπιτικό θα είναι αντάξιο του.

Στο γυρισμό περάσαμε από την αγορά. Σ' όλο το δρόμο δε σταμάτησε να μου λέει για τη ζωή της Μυτιλήνης. Τις φασαρίες που είχανε με τον Κεμάλ-μπέη, Μουτσαρίφη ♦ όλου του νησιού, που όμως κατάφεραν έπειτα από κόπους να τον διώξουνε σε συνεννόηση με την Πύλη και όλους τους Πρόξενους των δυτικών. Τους οικονομικούς ορίζοντες που όλο και μεγάλωναν, τα σχέδια τα δικά του κι όσων γνωστών του ήξερε, τις πόρτες που ανοίγονταν με το θαλασσινό εμπόριο, τα κέρδη εκείνων που στήσανε τα πρώτα εργοστάσια μα και τις έγνοιες που 'χε σαν πατέρας. Πως είχε ακόμη κόρη της παντρειάς, μπελάς και αυτός, κι η προίκα που θα 'πρεπε να της μετρήσει ακόμη πιο μεγάλος. Πως γαμπροί υπήρχαν και τη θέλανε, μα πως αυτή ήθελε έναν Άγγλο από τα Πάμφιλα, που όμως αυτός δεν είχε μάτια να τη δει. Πως η γυναίκα του ήταν γκρινιαρά, αλλά δε θα 'πρεπε να δίνω σημασία. Αυτός αποφάσιζε για όλα. Πάλι καλά!

Στην αγορά από το βουητό δεν άκουγες τι έλεγε ο διπλανός σου. Τα καφενεία μακρόστενα, είχανε πρόσωπο και στους δύο δρόμους και αυτό τα ζωντάνευε ακόμη πιο πολύ. Τα διέσχιζες καλημερίζοντας κι έκοβες δρόμο. Στο καφενείο που σταματήσαμε για έναν καφέ, όλοι μιλούσαν μ' όλους, καλημερίζαν κι αντικαλημερίζαν, δύο ειδήσεις πέταγε κάποιος μεγαλόφωνα για όποιον ενδιαφερότανε, κάποιος άλλος έδινε χρωστούμενες απαντήσεις σε κάποιον περαστικό που έμπαινε, στο πόδι κλεινόντουσαν συναντήσεις για πιο ύστερα, η μια πίσω από την άλλη, φιστικοπώλες και γιαουρτζήδες πλανόδιοι με γάλα και γιαούρτι σουρτα φέρτα από μαγαζί σε μαγαζί, παραγγελίες προφορικές δεν ήξερες από ποιον σε ποιον, αλλά πως φαίνεται όλοι συνεννογιόνταν, κι οι καφετζήδες να μπαινοβγάζουνε στη χόβολη τα μπρίκια πιο οβέλτα από τους βιαστικούς πελάτες τους. Ο χρόνος έτρεχε γι' αυτούς και αυτοί τρέχαν μαζί του. Ντυμένοι με ρούχα ευρωπαϊκά, ξεχώριζαν αμέσως απ' τους Τούρκους. Γι' αυτούς δεν υπήρχε χρόνος, δεν υπήρχε ενδιαφέρον,



Καφενείο στη Μυτιλήνη (φωτογραφία)

♦ φερμάνι: νόμος ♦ Μουτσαρίφης: ο διοικητής του σαντζακίου

μπορεί και να μην καταλαβαίνουν. Οι πιο πολλοί από την κακοδιαχείριση χρώσταναν δάνεια στους δικούς μας. Μα μέσα στον ίδιο καφενέ, φιλικά κι ειρηνικά, μαζί μ' αυτούς παίζανε τάβλι ή ντάμα και βούλιαζαν στο ραχάτι τους, στο καφεδάκι τους και στους καπνούς του ναργιλέ τους.

Σαν τέλειωσε ο νοικοκύρης με όλα όσα θεωρούσε αναγκαία να μου πει εκείνο το πρωί, χωρίσαμε, αυτός για τις δουλιές του κι εγώ για να 'βρω τους συντρόφους μου και να φροντίσω πού θα μείνουν και πώς θα πορευτούμε.

[...]

Από τις πρώτες μέρες φάνηκε ότι ο κόσμος της Μυτιλήνης, η αγορά, οι μορφωμένοι κι οι επιχειρηματίες, η Λέσχη και οι καφενέδες, γύρναγαν όλοι γύρω από μια λέξη και πως σιγά σιγά άρχιζε επάνω της και γύρω της να χιτίζεται ένας καινούριος κόσμος. Την έφερνε και την πήγαινε, την αγόραζε ή την πουλούσε, τη σχεδίαζε ή την πολεμούσε. «Ατμός». Όλοι μιλούσανε για τον ατμό και τις ατμομηχανές. Πως μπήκανε ή πως θα 'πρεπε να μπουένη στη ζωή τους, πως θ' άλλαζαν τα πράγματα, οι δουλιές, ο τζίρος, τα έσοδα. Πως θα 'φερνε ο ατμός τα πάνω κάτω στα λιοτρίβια, στα σαπουνάδικα, στους μύλους και στις θαλασσινές μεταφορές. Πως μίκραιναν οι αποστάσεις, πως άνοιγαν οι αγορές, πως θα μπορούσαν να αλλάξουν όψη τα κάθε είδους εργαστήρια της πόλης που φτάσανε τα τρακόσια τότε. Πως οι τραπεζικές και ασφαλιστικές δουλιές θα παίρναν κι άλλο επάνω τους, πως κάποιοι Λόιντς απ' το Τριέστι ♦ συζήταγαν την ίδρυση της πρώτης Τράπεζας στη Μυτιλήνη, πως νέα προϊόντα θα μπορούσαν πια να πέσουνε στην ντόπια αγορά απ' τα δικά τους χέρια. Ακόμη, πως στα σχολεία θα 'πρεπε να μπουον νέα μαθήματα να δείχνουνε πού πάει ο κόσμος και να ετοιμάσουνε σωστά τους κανακάρηδες τους. Φτάναν να λεν πως ο ατμός θα έκανε να γονατίσει το Οθωμανικό κράτος μια ώρα αρχύτερα, πράγμα που θα 'φερνε το εθνικό ζήτημα πιο γρήγορα στη

λύση που όλοι ποθούσαν. Και το Στρατή τον απασχολούσε ο ατμός και οι ατμομηχανές, πως άκουγε στην αγορά ότι θα άλλαζε τη ζωή πλούσιων και φτωχών. Στο τέλος πήγα κι εγώ και βρήκα έναν μηχανικό να τον ρωτήσω πώς θα μπορούσα να χρησιμοποιήσω τον ατμό και στη δική μας τέχνη, μα σύντομα φάνηκε πως δύσκολα θα μπορούσε να σκεφτεί την όποια χρήση. «Στη γνώση και στη μαστοριά της τέχνης σου ο ατμός δεν έχει θέση», κατέληξε ο Αχιλλέας που είχε γυρίσει μηχανικός από την Αγγλία. «Αλλά να ξέρεις αυτός θα γυρίσει τη ρόδα της ζωής μας, της



Αρχοντικό στη Λέσβο (φωτογραφία)

♦ **Τριέστι:** η Τεργέστη

προκοπής του τόπου μας και των παιδιών μας». Με καθούχασε από τη μια, μα και με στενοχώρησε από την άλλη που οι δύο τέχνες δεν μπορούσαν να ταιριάζουν.

Ο νοικοκύρης του σπιτιού, ο Αχιλλέας ο μηχανικός, ο πρωτομάστορας ο Στρατής, μου γνώρισαν στη Μυτιλήνη έναν κόσμο, παλιό και νέο, που ξύπναγε, που συγκρουόταν, που 'χε ιδέες, που μίλαγε για δικαιώματα. Υπήρχανε πράγματα γνωστά από τα μέρη μας, συγκρούσεις για τις ιδιοκτησίες, τοκογλυφίες, καταχρήσεις από τους δημογέροντες, αλλά και νέα. Ότι παντού ανοίγονταν καινούριες ευκαιρίες. Ότι ο κόσμος μπορεί να ξεσηκώνεται απέναντι στις καταχρήσεις ή για να ζητά λεφτά για τα σχολεία. Κι ακόμα ότι ο κόσμος μπορούσε να χωρίζεται όχι μόνο σε χριστιανούς και μουσουλμάνους, αλλά σ' αυτούς που λεγόntonουσαν «αστοί» και σ' αυτούς που δεν είχαν εξόν από τη δουλειά τους. Τα λέγανε έτσι, τα λέγανε αλλιώς. Μα όποιος κι αν μίλαγε για τούτα τελευταίος, φαινόταν πάντα πως εκείνος είχε δίκιο.

N. Θέμελης, *Η αναζήτηση*, Κέδρος

Ερωτήσεις

- 1 Σε ποια σημεία του κειμένου διακρίνετε την αγάπη του αρχιμάστορα για το επάγγελμά του;
- 2 Η πολυεθνική κοινωνία της Μυτιλήνης στα τέλη του 19ου αιώνα είναι οικονομικά εύρωστη και κοινωνικά ειρηνική. Μπορείτε να επαληθεύσετε αυτή την παρατήρηση μέσα στο κείμενο;
- 3 Ποιες πληροφορίες μας δίνει το κείμενο σχετικά με τις αλλαγές που συντελούνται στη ζωή και τις αντιλήψεις των ανθρώπων στα τέλη του 19ου αιώνα;
- 4 Σχολιάστε την τελευταία πρόταση του αποσπάσματος. Πώς αντιλαμβάνεστε την άποψη που διατυπώνεται;

Διαθεματική εργασία

Το παραδοσιακό επάγγελμα του χτίστη (τεχνίτη της πέτρας) που μετακινείται με την ομάδα του από τόπο σε τόπο έχει σχεδόν εξαφανιστεί στις μέρες μας. Ετοιμάστε, σε συνεργασία μεταξύ σας, ένα σχέδιο εργασίας, στο οποίο θα περιλάβετε: α) πληροφορίες για τη συντεχνία (σινάφι) των χτιστάδων της Ηπείρου ή της Πελοποννήσου (χωριό Λαγκάδια) στο 19ο αιώνα, β) έρευνα για παραδοσιακά επαγγέλματα που χάνονται στις μέρες μας, και για τους λόγους που οδηγούν στην εξαφάνισή τους.

ΝΙΚΟΣ ΘΕΜΕΛΗΣ

Γεννήθηκε το 1947 στην Αθήνα. Σπούδασε νομικά στην Ελλάδα και τη Γερμανία. Στα γράμματα εμφανίστηκε το 1998 με το μυθιστόρημα *Η αναζήτηση*. Ακολούθησαν τα μυθιστορήματα *Η ανατροπή* (2000), *Η αναλαμπή* (2003) και *Για μια συντροφιά ανάμεσά μας* (2005). Τα βιβλία του έχουν αποσπάσει βραβεία και διακρίσεις και έχουν πραγματοποιήσει πολλές επανεκδόσεις.

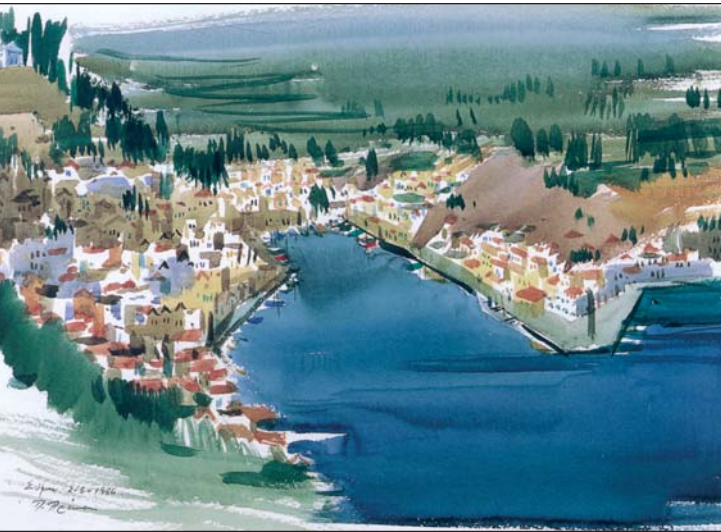


Ευγενία Φακίνου

Η ζωή στη Σύμη

Το κείμενο αυτό είναι απόσπασμα από το πρώτο μυθιστόρημα της Ευγενίας Φακίνου Αστραδενή, το οποίο κυκλοφόρησε το 1982. Ηρωίδα του μυθιστορήματος είναι η μικρή Αστραδενή από τη Σύμη των Δωδεκανήσων, μαθήτρια στην Ε' Δημοτικού, που έρχεται με τους γονείς της στην Αθήνα για να βρει καλύτερη δουλειά ο πατέρας της. Όπως είναι φυσικό, έκπληκτη η Αστραδενή βιώνει πολλές καινούριες εμπειρίες στην Αθήνα. Η ζωή στην πρωτεύουσα διαφέρει πολύ από τη ζωή όπως την ήξερε στο μικρό νησί της. Στην πατρίδα της άλλες ήταν οι ασχολίες των ανθρώπων, οι ρυθμοί της ζωής ήταν πιο χαλαροί και οι ανθρώπινες σχέσεις πιο στενές. Μια εικόνα από την παραδοσιακή αυτή ζωή περιγράφεται στο παρακάτω απόσπασμα.

Στη Σύμη, τ' απογεύματα πότε ερχότανε η Αλεμίνα στο δικό μας, πότε πηγαίναμε εμείς στις Ελένης, πότε όλες πηγαίναμε στο Ζωπιάκι. Οι μανάδες κάνα-



Πάρις Πρέκας, Σύμη

νε τις δουλειές τους τις απογευματινές. Άλλη έπλεκε, άλλες κόβανε κουρέλια για κουρελούδες, άλλη έπλεκε νταντέλα. Εκτός κι αν είχανε δουλειά συντροφική. Της εποχής. Κι έπρεπε να δουλέψουν όλες μαζί. Να, να καθαρίσουν τ' αμύγδαλα, να ξεσποριάσουν ♦ τη φακή ή τα φασόλια, να ετοιμάσουν κουλουράκια ή ν' ανοίξουν χυλοπίτες.

Εμείς, τα παιδιά, παίζαμε στην αυλή, αν ήταν καλοσύνη. ♦ Αλλιώς, καθόμαστε πάνω στον αποκρέβατο, στην κουζίνα που 'χει ζέστη, δίπλα τους. Και τα δυο μ' αρέσανε. Στις αυλές παίζαμε το κουτσό ή τ' αγάλματα ή τις κυρίες. Στην κουζίνα παίζαμε μαμά και παιδιά ή σχολείο. Είχε κι αυτό το γούστο του, γιατί, ενώ έπαιζες, άκουγες και τις μανάδες να κουβεντιάζουνε καθώς δουλεύανε. Σ'

εμάς, στη Σύμη, οι κουζίνες δεν είναι έτσι κουτσουλές, ♦ όπως είναι εδώ. Είναι ένα μεγάλο δωμάτιο, πολύ μεγάλο, που κάνουμε όλες μας τις δουλειές. Κοιμόμαστε κιάλας, το χειμώνα που 'χει κρύο. Στη μια του άκρη έχει τον αποκρέβατο –ένα πατάρι, πες– μεγάλο και ψηλό ένα μέτρο. Ανεβαίνεις με τρία σκαλάκια. Έχει κι

♦ **ξεσποριάσουν** (ξεσποριάζω, για όσπρια): βγάζω το σπόρο από το κέλυφος ♦ **αν ήταν καλοσύνη**: αν είχε καλό καιρό ♦ **κουτσουλές**: πολύ μικρές

ένα κάγκελο στην άκρη. Αυτό βολεύει πολύ για να μην πέφτουν τα παιδιά που κοιμούνται όλα εκεί. Το στρώνουμε με ωραίες κουρελούδες και παίζουμε –ξυπόλητες για να μη λερώνουμε– μαμάδες και παιδιά. Από κάτω ο αποκρέβατος είναι αποθήκη. Φυλάμε διάφορα πράγματα. Εκεί λέμε στα μικρά ότι θα τα κλειδώσουμε αν δεν είναι φρόνιμα. Κι αυτά φοβούνται τον αράπη ή τη γριά και κάθονται φρόνιμα.

Ο πατέρας και η μάνα μου κοιμούνται ψηλά ψηλά, σ' ένα κρεβάτι που ανεβαίνεις με δεκαπέντε σκαλιά. Στην άλλη άκρη του δωμάτιου είναι η τοιμιά, το τζάκι δηλαδή, και δίπλα η βρύση της στέρνας. ✦ Το τζάκι δεν το ανάβουμε συχνά. Άλλωστε τι κρύο κάνει στη Σύμη... Ψιλοπράγματα. Έτσι και ρουφήξεις ένα φασκόμηλο... ζεστάθηκες στο πι και φι!... Μόνο τα Χριστούγεννα το ανάβουμε, έτοιμο για το καλό. Για να καπνίσει, να διώξει το κακό απ' το σπίτι, να τρομάξει τους καλικαντζάρους. Τον άλλο καιρό έχουμε ακουμπισμένο εκεί το πετρογκάζ και μαγειρεύουμε. Δίπλα είναι το παράθυρο. Σ' εμάς, στη Σύμη, τα παράθυρα είναι αλλιώς. Το είδα αυτό μόλις μπήκα και μου 'κανε εντύπωση. Εδώ τα παράθυρα είναι, πώς να το πω, αδύνατα. Σ' εμάς έχουνε ένα πολύ φαρδύ πρεβάζι απ' τη μέσα μεριά. Εκεί ακουμπάμε διάφορα πράγματα. Μάλιστα, το ένα παράθυρο της κουζίνας έχει το πρεβάζι του φτιαγμένο νεροχύτη. Γέρνει, δηλαδή, λίγο προς τα έξω κι έχει μια τρύπα φαρδιά που διώχνει τα σαπουνόνερα έξω.

Κάτω απ' το παράθυρο φυτεύουμε μελιτζανιές, δυόσμο, βασιλικά, κατιφέδες. ✦ Το σαπουνόνερο είναι σπουδαίο για τα λουλούδια και τα λαχανικά. Λίπασμα, που λέει κι ο πατέρας. Και τα κάνει θρεφτάρια, ✦ να, μέχρι εκεί πάνω. Κι ούτε που πάει χαμένο, όπως εδώ. Εδώ, καλέ, πού το πετάνε τόσο νερό;... Δεν το λυπούνται;... Αλλά τι λέω, η χαζή, τι να λυπηθούνε!... Εδώ ανοίγουν τη βρύση, και φρρρρ! τρέχει το νερό... Δεν έχουν στέρνα, να φοβούνται μην πατώσει και μείνουν χωρίς νερό. Πάντως το στερνίσιο το νερό είναι το καλύτερο. Είναι θεοβρεχάμενο, που λένε οι παλαιοί. Είναι ωραίο, γλυκό νερό. Κάνει ωραία σαπουνάδα. Και στο λούσιμο είναι σπουδαίο. Τούτο της Αθήνας... κάπως μυρίζει... αλλιώς στο στόμα... σα φάρμακο...

Βέβαια, το νερό της στέρνας πρέπει να το προσέχεις. Θέλει καλό κουμάντο για να περάσεις το καλοκαίρι σου και να σου μείνει και λίγο να πλύνεις τις κουβέρτες και τις κουρελούδες...

Ε. Φακίνου, *Αστραδενή*, Κέδρος

✦ **στέρνα**: τεχνητή δεξαμενή για τη συγκέντρωση νερού ✦ **κατιφές**: είδος καλλωπιστικού φυτού με μικρά βαθυκόκκινα λουλούδια ✦ **θρεφτάρια**: καλοθρεμμένα

Ερωτήσεις

- 1 Σε ποια σημεία του κειμένου η Ασπραδενή συγκρίνει τη ζωή στην Αθήνα με τη ζωή στο νησί της και ποιες διαφορές βρίσκει;
- 2 Ποιες από τις συνήθειες των κατοίκων της Σύμης και τις αντιλήψεις τους, που περιγράφονται στο κείμενο, διασώζονται ακόμη στον τόπο σας;
- 3 Τι είδους παιχνίδια έπαιζαν τα παιδιά στη Σύμη;
- 4 Τι έχετε να παρατηρήσετε για τις σχέσεις των ανθρώπων στη μικρή νησιωτική κοινωνία;
- 5 Παρακολουθήστε την πορεία που ακολουθεί η νοσταλγική αναπόληση της Ασπραδενής.

Διαθεματικές εργασίες

- 1 Συγκεντρώστε στοιχεία για παιχνίδια που έπαιζαν τα παιδιά σε παλαιότερες εποχές. Συγκροτήστε ομάδες και πάρτε συνεντεύξεις από ενήλικες σχετικά με τα παιχνίδια που έπαιζαν οι ίδιοι όταν ήταν παιδιά.
- 2 Προσπαθήστε να ζωγραφίσετε το χώρο της νησιωτικής κουζίνας, έτσι όπως περιγράφεται στο κείμενο.



Γεώργιος Άβλιχος, Κοπέλα στο παράθυρο



Ντίνος Δημόπουλος

Ο Σαρλό και το αθάνατο νερό

Το κείμενο που ακολουθεί είναι απόσπασμα από το μυθιστόρημα Τα δελφινάκια του Αμβρακικού (1988). Κεντρικοί ήρωες του έργου είναι ο οκτάχρονος Πέτρος και η εξάχρονη Ανθούλα που ζουν στο Κοχύλι, ένα μικρό παραθαλάσσιο χωριουδάκι στον Αμβρακικό κόλπο, στη δεκαετία 1920-1930. Τα δυο παιδιά γίνονται αχώριστοι φίλοι και μαζί περνούν ξένοιαστα ώρες ατέλειωτες. Όταν όμως γνωρίζουν τον Πάνο, ένα συνομήλικο αγόρι που πάσχει από φυματίωση, η ζωή τους αλλάζει ολοκληρωτικά, καθώς προσπαθούν να τον βοηθήσουν, δίνοντάς τον αγάπη, ελπίδα και κουράγιο. Στο συγκεκριμένο απόσπασμα παρακολουθούμε την πρώτη επίσκεψη του Πέτρου σ' ένα θερινό κινηματογράφο της Άρτας.

Ο Πέτρος δεν κοιμήθηκε καθόλου τη νύχτα από την αγωνία του. Το 'πε αποβραδís στη μάνα του πως αύριο, Δευτέρα, είναι καλεσμένος του κυρίου τελώνη να πάνε στην Άρτα, στον κινηματογράφο, να δούνε τον Μπουκ-Τζόνες κι η μάνα του όλο το πρωί τον ετοίμαζε. Του σιδέρωνε τα ναυτικά του, ♦ του γυάλισε τα παπούτσια, του μαντάρισε τις ριγέ του τις κάλτσες και να τονε τώρα θρονιασμένος, καμαρωτός, στο πίσω κάθισμα της «Σεβρολέτ» δίπλα στην Ανθούλα και στη μητέρα της κι η καρδιά του να χτυπάει από ανυπομονησία και να ξεροκαταπίνει και να μπερδεύει τα λόγια του, τόση ήταν η λαχτάρα του που θα 'μπαινε σε κινηματογράφο για πρώτη φορά στη ζωή του.

Η Ανθούλα είχε κουβαλήσει μαζί της και τα δυο της παιδιά, το Νίνο και τη Ντόλυ, ♦ θα 'κλαιγαν αν τ' άφηνε μονάχα τους στο σπίτι, κι ο Πέτρος από δίπλα την κρυφοκοίταζε και την καμάρωνε, γιατί ήταν ντυμένη σαν μεγάλη κυρία κι όμορφη, πολύ όμορφη σήμερα. Ήθελε να της το πει, μα ντρεπόταν την κυρία τελώνη, τη μητέρα της, που καθόταν ποζάτη δίπλα στο παράθυρο και δεν έπαιρνε τα μάτια της από πάνω τους.

Η Ανθούλα φορούσε λουλουδάτο φουστάνι με βολανάκια ♦ και τιράντες που σταυρώνανε πίσω στην πλάτη, παπούτσια μαύρα, λουστρίνια, με λουράκι και κουμπί κι άσπρα καλτσάκια. Μα εκείνο που ήταν μεγαλείο ήταν το καπέλο της. Καπελίνα την έλεγε η κυρία τελώνη κι ήταν ψάθινο με κορδέλα σιέλ και εφτά κατακόκκινα κεράσια στο πλάι. Άσε πια εκείνη η τσάντα της. Την είχε κρεμασμένη από το λαιμό της κι ήταν από χιλιάδες μικρές πολύχρωμες χάντρες καμωμένη, που σχημάτιζαν όμορφα σχέδια από κύκλους, τον ένα μέσα στον άλλο.



Τσάρλι Τσάπλιν:
Σαρλό (φωτογραφία)

♦ **τα ναυτικά του:** τα ναυτικά ρούχα που φορούσαν τα αγόρια ♦ **τον Νίνο και την Ντόλυ:** τις κούκλες της Ανθούλας ♦ **με βολανάκια:** με γιρλάντες, με φραμπαλάδες

Ήθελε να τις μετρήσει τις χάντρες ο Πέτρος, μα, άμα κοίταζε από κοντά την τσάντα, ζαλιζόταν, γιατί ο Ντούλα-Καρανάσος έτρεχε πολύ κι η «Σεβρολέτ» σκαμπανέβαζε στις λακούβες του χωματόδρομου. Ίδρωσε, μάλιστα, για μια στιγμή κι έβγαλε το ναυτικό του καπέλο κι έκανε αέρα κι αυτός, όπως κι η κυρία τελώνη δίπλα με τη βεντάλια της. Το καπέλο του έγραφε στη μαύρη κορδέλα: «ΝΑΥΚΡΑΤΟΥΣΑ» με χρυσά γράμματα, κεφαλαία.

– Ποτέ δε σ' έχω δει με καπέλο, του είπε η Ανθούλα και του χαμογέλασε.

Ο Πέτρος κοκκίνισε. Ντρεπόταν. Όχι την Ανθούλα, μα τη μάνα της.

– Ούτε και με παπούτσια, ξανάπε η Ανθούλα.

– Τα κεράσια είναι σαν αληθινά, της είπε αυτός με χαμηλωμένα τα μάτια.

– Ποια κεράσια;, απόρησε εκείνη και γύρισε το κεφάλι της όξω, κατά τους μπαξέδες, να δει.

– Της καπελίνας σου!

Η Ανθούλα γέλασε, έβγαλε το καπέλο της και τα κοίταξε σαν να τα 'βλεπε για πρώτη φορά.

– Ψεύτικα είναι, είπε.

Έμπαιναν τώρα στην πόλη. Το κατάλαβε ο Πέτρος πως φτάνανε από τη μυρουδιά της γαλατόπιτας που του χτύπησε τη μύτη. Είχε ξανάρθει στην Άρτα με τον πατέρα του κι άλλες φορές και τη θυμόταν τούτη τη μοσκοβολιά που 'βγαινε από τα ταψιά τ' απλωμένα μπροστά στους ανοιχτούς φούρνους. Να κι οι γκέκηδες! ✦ Τώρα η «Σεβρολέτ» του Ντούλα-Καρανάσου πήγαινε πιο σιγά κι ακουγόταν συνέχεια η καραμούζα της, να κάνουν στην πάντα οι πεζοί μην τους πατήσει.

*Κι αν είσαι κι αν δεν είσαι
του δήμαρχου παιδί
εγώ θα σε φιλήσω
κι ας μπω και φυλακή.*

Τραγουδούσε τώρα ο Ντούλα-Καρανάσος πάνω στο ρυθμό της καραμούζας. Μα ο Πέτρος δεν άκουγε, ο νους του ήταν στους γκέκηδες. Τους έκανε χάζι απ' την άλλη φορά που τους πρωτόειδε μπροστά στον ταβλά τους, ✦ στητούς και περήφανους με τις κεντητές βράκες και τ' άσπρα φεσάκια τους ολοκάθαρα, να πουλάνε το μαύρο και τον άσπρο χαλβά τους που τον έκοβαν με το σκεπαρνάκι τους. Του είχε αγοράσει και τις δυο φορές ο πατέρας του τότε. Κι ύστερα, για να φύγει η πολλή γλύκα, τον κέρασε και μπουζί μέσα από κείνο το χάλκινο λαγήνι ✦ το τυλιγμένο με άσπρο πανί για να 'ναι δροσερό. Να τονε ο Οσμάν, απ' αυτόν το είχαν αγοράσει τότε.

✦ **οι γκέκηδες:** άντρες αλβανικής καταγωγής ✦ **ταβλάς (και ταμπλάς):** μεγάλος ξύλινος δίσκος ✦ **λαγήνι:** πήλινο σταμνί

*Κρύο κρύο μπουζί❖
γλυκό σαν το καρπούζι.*

Φώναζε ο Οσμάν κάτω απ' τον πλάτανο του Αϊ-Δημήτρη.

– Θέλετε να σας κεράσω;, ρώτησε ο κύριος τελώνης.

– Όχι, όχι..., βιάστηκε ν' απαντήσει ο Πέτρος απ' τη λαχτάρα του να μην καθυστερήσουν και δεν προλάβουν το έργο.

Φτάσανε κάποτε στην πλατεία Σκουφά. Σταμάτησαν μπροστά στον κινηματογράφο. Ο Πέτρος πετάχτηκε όξω ξαναμμένος και στήθηκε μπροστά στη βιτρίνα κι έβλεπε με μάτια αγόρταγα τις φωτογραφίες που ήταν καρφωμένες πάνω στην ταμπέλα με πινέζες. Η Ανθούλα πλησίασε.

– Να τος!, του είπε η Ανθούλα.

– Ο Μπουκ-Τζόνες;, ρώτησε ο Πέτρος.

– Ναι. Κι αυτός είναι ο σερίφης.

– Δε βλέπω τ' αστέρι του, είπε ανήσυχος ο Πέτρος.

– Είναι στην αριστερή μεριά. Δεν το δείχνει η φωτογραφία.

Ο Πέτρος κατάπινε με δυσκολία. Άνοιξε τα μάτια του διάπλατα να χωρέσουν όλο ετούτο τον καινούριο κόσμο, μη χάσει τίποτε απ' όλα τούτα τα θάματα που τα 'βλεπε έτσι απότομα μπροστά του κι αναπάντεχα.

– Και τούτος εδώ με το μπαστουνάκι;

– Αυτός είναι ο Σαρλός. Αυτόν θα δούμε σήμερα.

– Είναι εδώ; Ήρθε στην Άρτα;

– Όχι, μωρέ...

– Τότε πώς θα τον δούμε;

– Περίμενε, ντε...

– Στη φωτογραφία θα 'ναι;

– Ναι. Αλλά θα κουνιέται, θα περπατάει, θα τρέχει.

– Με κοροϊδεύεις;

– Δε σε κοροϊδεύω.

– Αφού δεν είναι εδώ, πώς θα περπατάει; Πώς θα τρέχει; Τρέχουν οι φωτογραφίες;

– Ε, αυτό είναι ο κινηματογράφος. Θα δεις...

Ο Πέτρος τα 'χε χαμένα. Το μυαλό του δεν μπορούσε να καταλάβει τι του έλεγε η Ανθούλα. Αυτός είχε δει Καραγκιόζη, ήξερε πως ήταν φιγούρες που τις κουνούσε πίσω από το πανί ο Μιχάλαρος, ο καραγκιοζοπαίχτης, είχε ακούσει και για το θέατρο που εκεί έπαιζαν αληθινοί άνθρωποι, τον είχε πάει ο πατέρας του στις 25 Μαρτίου κι είδαν μια παράσταση στο σχολείο του αδερφού του, του Γιωρ-

❖ **μπουζί**: πολύ κρύο (νερό)

γή· ο Γιωργής φορούσε φουστανέλα και τσαρούχια κι έλεγε ένα ποίημα:

*Από κρότον οργάνων βονίζει
της Γραβιάς το βουνόν αντηχεί...*

Ναι, αυτό ήταν θέατρο, το 'ξερε, αλλά ετούτος εδώ ο κινηματογράφος –τι σόι πράμα μπορούσε να 'ταν...

Ύστερα μάντεψε πως ο κύριος τελώνης κι η κυρία τελώνη στάθηκαν μπροστά στο ταμείο, «Τιμή μας, κύριε τελώνη», άκουσε μια φωνή κι ύστερα τη μαμά της Ανθούλας που έλεγε:

– Ελάτε, παιδιά...

Εύπνησε απ' το βύθισμά του αλλά τώρα μια άλλη δύναμη, πιο ισχυρή, φάνηκε να τον τραβάει απ' την ανοιχτή πόρτα του κινηματογράφου σαν να τον ρουφούσε. Ήταν το άσπρο πανί στον απέναντι τοίχο, δέκα φορές πιο μεγάλο από το δικό του πανί, του Καραγκιόζη του, στο πλυσταριό του σπιτιού του. Η καρδιά του χτύπησε.

Δεν κατάλαβε πότε βρέθηκε καθιστός στην καρέκλα του. Κατάλαβε μονάχα έναν πόνο εδώ, στις χούφτες του. Είχε μπλέξει τα δάχτυλα των δυο του χεριών και τα 'σφιγγε δυνατά απ' την αγωνία του. Δεν τον ένοιαζε τίποτ' άλλο, εκτός απ' αυτό το άσπρο πανί.

Ύστερα άκουσε τη φωνή της Ανθούλας:

– Σ' αρέσει;

Απάντησε υπόκωφα:

– Πότε θ' αρχίσει;

– Περίμενε, ντε...

Πέρασε ο πασατεμπάς με την άσπρη καθαρή ποδιά του, τον άσπρο σκούφο του, τ' άσπρο καλαθάκι του και το άσπρο φλιντζανάκι με το χαρτί το πατικωμένο στον πάτο για να παίρνει λιγότερο πασατέμπο. Κάθε φλιντζανάκι κι ένα πενηνταράκι. Ο κύριος τελώνης τους αγόρασε από ένα. Ο Πέτρος άρχισε να μασουλάει αφηρημένος.

– Ε, με τα φλούδια τον τρως;, τον σκούνησε η Ανθούλα.

Τώρα ο κινηματογράφος άρχισε να γιομίζει. Άντρες, γυναίκες και παιδιά όρμαγαν βιαστικοί και έτρεχαν ποιος να πρωτοκάτσει στην καρέκλα που διάλεξε και φώναζε και τους δικούς του να κάτσουν δίπλα, ο πασατεμπάς διαλαλούσε τον πασατέμπο του: «Εδώ ο ζεστός κι ο φρέσκος», ο κύριος τελώνης φώναζε «Δυο τοιτσιμπίρες, ✦ παρακαλώ», γινόταν οχλοβοή κι από το γραμμόφωνο ακουγόταν δυνατά το τραγούδι:

*Ψάρια τηγανίζω
μες στο μαγερειό*

✦ **τοιτσιμπίρες** (τοιτσιμπίρα): αναψυκτικό κερκυραϊκής προέλευσης

ας' τα να καούνε
κι έβγα να σε δω.

Κι άξαφνα το τραγούδι κόπηκε και τα φώτα σβήσανε. Ο κόσμος σώπασε.

– Οχ!..., τινάχτηκε ο Πέτρος ανήσυχος. Γιατί σβήσανε τα φώτα;

– Θ' αρχίσει το έργο, του ψιθύρισε η Ανθούλα.

– Και πώς θα το βλέπουμε, στα σκοτάδια;, έκανε με αγωνία ο Πέτρος.

– Έτσι είναι στον κινηματογράφο, του είπε περήφανα η Ανθούλα.

– Άντε, μωρέ!, της είπε πεισιμωμένος αυτός.

Βρήκε την ώρα να τον κοροϊδέψει και γύρισε το κεφάλι του πίσω να δει αν θα διορθώσουν τη ζημιά στο ηλεκτρικό, μα τότε άκουσε ένα «κρρρρρρρ» κι αμέσως, από μια τρυπούλα απ' την απέναντι ταράτσα, πετάχτηκε μια λουριδίτσα από φως. Γύρισε ανήσυχος να δει πού πάει αυτό το φως και τότε θαμπώθηκε. Απέναντί του είδε ένα αυτοκίνητο, σαν κι αυτό του Ντούλα-Καρανάσου, πιο όμορφο και πιο καινούριο, όμως, και μια γυναίκα να βγαίνει και να 'χει παρατήσει μέσα στ' αυτοκίνητο ένα μωράκι μοναχούλι του.

«Οχ!», είπε ο Πέτρος μέσα του κι η καρδιά του χτύπησε.

Κι ώσπου ν' ανασάνει, έρχονται κάτι κλέφτες και κλέβουνε τ' αυτοκίνητο. Κι όταν βλέπουνε μέσα το μωρό, σταματάνε και το πετάνε όξω, δίπλα στα σκουπίδια. Και φεύγουν.

– «Οχ!», ξανάπε ο Πέτρος έτοιμος να βάλει φωνή.

Τον άκουσε η Ανθούλα και τον σκούντησε.

– Σσστ..., του είπε σιγανά.

– Το μωράκι..., είπε αυτός και τα χείλια του τρέμανε.

Μα τότε φάνηκε ένας φτωχούλης αστείος.

– Ο Σαρλός είναι, του ψιθύρισε η Ανθούλα.

Κι όλοι στον κινηματογράφο βάλαν τα γέλια μόλις τον είδαν. Μόνο ο Πέτρος δε γελούσε. Σκεφτόταν το μωράκι. Τότε ο Σαρλός πήγε κατά τα σκουπίδια. Ο Πέτρος τον έβλεπε να περπατάει έτσι παρτσακλά, ✦ με το καπελάκι του το στρογγυλό, το στενό του το σακάκι, το αστείο του το μουστάκι, τα φαρδιά του τα παντελόνια, τα χοντρά του τρύπια παπούτσια και το μπαστουνάκι του κι ένωσε την καρδιά του να ξαλαφρώνει λίγο. Κι όταν είδε το Σαρλό να σκύβει πάνω στο μωράκι, να το παίρνει στην αγκαλιά του και να του γελάει με κείνα τα όμορφα μάτια του και να του κάνει χίλια δυο χαρούμενα καμώματα, ο Πέτρος δε βαστήχτηκε, γέλασε κι αυτός. Ήταν τόσο γλυκούλης και τόσο καλός ετούτος ο παράξενος αλητάκος.



Τσάρλι Τσάπλιν: Ο Σαρλό στρατιώτης
(φωτογραφία)

✦ **παρτσακλά:** αλλόκοτα, παλαβά

Και ξαναγέλασε ο Πέτρος εκεί που ο Σαρλός έφτιαξε μια κούνια από παλιά σακιά να κουνάει το μωράκι και ξεκαρδίστηκε στα γέλια όταν το τάιζε με μια τοαγιέρα που της είχε κολλήσει στην άκρη ένα μπιμπερό και σκούνταγε, χωρίς να το καταλαβαίνει, την Ανθούλα δίπλα του από χαρά, όταν είδε το Σαρλό να τρυπάει μια παλιά καρέκλα και να βάζει από κάτω ένα γκιογκιό να κάνει τα κακάκια του το μωρό και τότε, απότομα, σταμάτησε να βλέπει, χάθηκαν όλα, κι ο Σαρλός και το παιδάκι, και γίνηκε σκοτάδι. Κι ύστερα ανάψανε τα φώτα και φώναξε ο πασατεμπάς «Εδώ ο ζεστός κι ο φρέσκος!» κι απάντησε ο καφετζής «Κρύες παγωμένες!» και κοιτάχτηκαν άγρια οι δυο τους και ρώτησε η Ανθούλα τον Πέτρο:

– Σου αρέσει;

Κι ο Πέτρος μήτε μίλησε μήτε γύρισε μήτε σάλειψε, περίμενε μονάχα να ξαναοβήσουν τα φώτα, τώρα το 'μαθε πως στον κινηματογράφο βλέπεις μονάχα άμα είναι σκοτάδι, και τον ρώτησε η κυρία τελώνη:

– Σου αρέσει;

Κι αυτός μήτε μίλησε μήτε γύρισε μήτε σάλειψε κι είπε ο κύριος τελώνης «Τι τον ρωτάτε, δεν το βλέπετε το παιδί που είναι μαγεμένο», ναι, μαγεμένος ήταν ο Πέτρος και ξαναοβήσανε τα φώτα κι όλο ανάσαινε και πιο δύσκολα ο Πέτρος και δεν μπορούσε να πάρει τα μάτια αποκει πάνω που τώρα εκείνο το μωράκι είχε μεγαλώσει κι άρχισε να κάνει σκανταλιές κι ο Σαρλός το 'χε σαν να 'τανε δικό του και τ' αγαπούσε και το πρόσεχε και το φρόντιζε και του 'κανε του κόσμου τα παιχνίδια και περνούσανε τόσο όμορφα και τόσο αστεία οι δυο τους, μια χαρά ήταν όλα – κι ήταν ευτυχισμένος ο Πέτρος ώσπου, άξαφνα, ήρθαν κάτι κακοί άνθρωποι να του το πάρουν, μα ο Σαρλός με διάφορα κόλπα το γλιτώνει το παιδάκι και στο τέλος βρίσκουν τη μητέρα του που δεν ήθελε να το παρατήσει, αυτό δεν το κατάλαβε καλά ο Πέτρος, μα δεν έχει σημασία, η μητέρα χάρηκε που ξαναβρήκε το παιδί της και λίγο πριν τελειώσει η ταινία, μόλις που πρόλαβε ο Πέτρος να τιναχτεί από την καρέκλα του και να τρέξει να τον προλάβει το Σαρλό που έφευγε και να του πει βιαστικά, μα χαμηλόφωνα, μην τον ακούσουν οι άλλοι:

– Τ' αθάνατο νερό...

Και επειδή είδε πως ο Σαρλός δεν του απάντησε, φαίνεται δεν κατάλαβε καλά, ο Πέτρος αναγκάστηκε να του εξηγήσει:

– Τ' αθάνατο νερό, λέω, εσύ, που αγαπάς τα παιδιά, δε θα μπορούσες να μας έφερνες την άλλη φορά που θα 'ρθεις στην Άρτα κάνα σκουτελάκι ♦ μ' αθάνατο νερό... Ξέρεις, για το φθισικό ♦ παιδί...

Ντ. Δημόπουλος, *Τα δελφινάκια του Αμβρακικού*, Καστανιώτης

♦ **σκουτελάκι**: μικρή γαβάθα, μπολάκι ♦ **φθισικό**: φυματικό, που πάσχει από φυματίωση

Ερωτήσεις

- 1 Ποια είναι τα συναισθήματα του Πέτρου στις διάφορες φάσεις της ιστορίας (πριν ξεκινήσουν για τον κινηματογράφο, κατά τη διάρκεια του ταξιδιού, κατά τη διάρκεια της προβολής);
- 2 Εντοπίστε στο κείμενο συνήθειες και σκηνές του παρελθόντος που έχουν εκλείψει στις μέρες μας.
- 3 Συγκρίνετε μια δική σας έξοδο για κινηματογράφο με την προετοιμασία του Πέτρου.

Διαθεματικές εργασίες

- 1 Δείτε την ταινία του Ντίνου Δημόπουλου *Τα δελφινάκια του Αμβρακικού* και προσέξτε πώς αποδίδονται οι σκηνές του κειμένου.
- 2 Δείτε την ταινία του Τζουζέπε Τορνατόρε *Σινεμά ο Παράδεισος* και συζητήστε πώς αισθάνονταν οι θεατές, και ειδικά τα παιδιά της εποχής εκείνης, όταν παρακολουθούσαν κινηματογραφικές ταινίες.
- 3 Περιγράψτε την ατμόσφαιρα των καλοκαιρινών κινηματογράφων, αντλώντας υλικό από το κείμενο και εμπλουτίζοντάς το με πληροφορίες από διηγήσεις ανθρώπων που τους έζησαν τον καιρό της ακμής τους.

ΝΤΙΝΟΣ ΔΗΜΟΠΟΥΛΟΣ (1921)

Σκηνοθέτης και συγγραφέας. Γύρισε πενήντα περίπου ταινίες μεγάλου μήκους, πολλές από τις οποίες βασίστηκαν σε δικά του σενάρια. Ανάμεσά τους είναι μεγάλες εμπορικές επιτυχίες, όπως το *Κοινωνία ώρα μηδέν* (1965), *Κοντσέρτο για Πολυβόλα* (1966), *Πυρετός στην Ασφαλή* (1967) κ.ά. Για το ντοκιμαντέρ *Η Ελλάδα και η θάλασσα* τιμήθηκε με το πρώτο βραβείο του Πανευρωπαϊκού Φεστιβάλ του Τορίνο (1976). Παράλληλα έγραψε πολλά μυθιστορήματα για παιδιά [*Αν όλα τα πιτσιρίκια τον κόσμο* (1987), *Τα δελφινάκια του Αμβρακικού* (1988), *Ο Βάνκα και τ' αδέρφια* (2000), *Γράμμα στο Θεό* (2001) κ.ά.] και για μεγάλους [*Η μεσαία όχθη* (1989), *Ένας σκηνοθέτης θυμάται* (1998), *Τζο ο τρομερός* (2002)] καθώς και θέατρο [*Ο επόμενος* (1974), *Βασίλειος πρώτος ο δούλος* (1981), *Υάκινθος και Ιουλιέτα* (1988)]. Η Ακαδημία Αθηνών τον βράβευσε για το μυθιστόρημά του *Αν όλα τα πιτσιρίκια τον κόσμο* (1987), ενώ το 1989, το βιβλίο του *Τα δελφινάκια του Αμβρακικού* εγγράφηκε από τη Διεθνή Κριτική Επιτροπή του Πανεπιστημίου της Πάντοβα στην τιμητική λίστα των καλύτερων παιδικών βιβλίων της χρονιάς. Στο παραπάνω μυθιστόρημα βασίστηκε και η ομώνυμη, μεγάλου μήκους ταινία του, που γυρίστηκε το 1993.

